

УДК 331.5

І. О. Карпунко,

к.е.н., доцент кафедри Економічної теорії, Донецький національний університет, м. Донецьк

І. В. Колесник,

к.е.н., доцент кафедри Економічної теорії Донецький національний університет, м. Донецьк

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО РАЗВИТИЯ РЫНКА ТРУДА УКРАИНЫ

THE CURRENT DEVELOPMENTAL PROBLEMS OF LABOUR-MARKET OF UKRAINE

В статті виявлено та розглянуто актуальні проблеми сучасного розвитку ринку праці України. Досліджено особливості безробіття, проблему конкурентоспроможності національного ринку праці, відтворення людського потенціалу, мобільності робочої сили, гендерної диференціації доходів населення України за останні роки. Запропоновані напрямки вирішення сучасних проблем ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, безробіття, оплата праці, людський потенціал.

В статье выявлены и рассмотрены актуальные проблемы современного развития рынка труда Украины. Исследованы особенности безработицы, проблема конкурентоспособности национального рынка труда, воспроизводство человеческого потенциала, мобильности рабочей силы, гендерной дифференциации доходов населения Украины за последние годы. Предложены направления решения современных проблем рынка труда.

Ключевые слова: рынок труда, безработица, оплата труда, человеческий потенциал.

The article deals with the current developmental problems of modern labour-market in Ukraine. Some peculiarities of the unemployment, the problems of competitiveness of national labour-market, reproduction of human potential, mobility of labour force, gender profit differentiation of population in Ukraine in recent years are investigated. The ways of solution of current labour-market problems are offered.

Keywords: labour-market, unemployment, payment of labour, human potential.

Постановка проблеми. Світова економічна криза призвела до спаду виробництва, негативно вплинула на зайнятість населення, стрімко зросла кількість безробітних, посилилися диспропорції на ринку праці багатьох країн. Невдільчались на позитивні результати економічних перетворень у більшості східноєвропейських країн спостерігається високий рівень безробіття, низька продуктивність праці. Структурні перетворення в економіці України, розвиток інтеграційних процесів змінили відносини зайнятості населення, інтенсифікували процес руху робочої сили, висвітлили нові актуальні проблеми на ринку праці. Дослідження проблем розвитку ринку праці протягом останніх років свідчить, що в різних країнах світу і в Україні також гостро постала потреба побудови нової стратегії розвитку ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблематикою функціонування ринку праці працюють такі українські економісти як: Т.Черниш, О.Власенко [1], П.Нікіфоров, А.Вольська [2], В.Пиц [3], Г.Мамонова, О.Піжук [4], Н.Тілікіна [5], В.Ярошенко [6], Т.Панюк [7] та ін.

Метою дослідження є визначення та розгляд актуальних проблем ринку праці України та особливостей його сучасного розвитку.

Основні результати дослідження. Початок становлення ринку праці в незалежній Україні пов'язують із ухваленням Закону України „Про зайнятість населення” у 1991 р. [9], що офіційно визнав існування у країні безробіття. Сфера зайнятості була деформованою та визначалася відсутністю адекватних сучасним реаліям державних та правових інститутів ринку праці та гнучкої системи оплати праці, низьким рівнем мобільності робочої сили. З одного боку, для людей відкрилися нові можливості для самореалізації, з іншого – з'явилися нові проблеми, пов'язані з різкими змінами попиту на робочу силу, появою безробіття.

Однією з найважливіших проблем на ринку праці України є безробіття. Ця проблема гостро постала в Україні після невдалих спроб реалізувати економічні реформи. В постсоціалістичних країнах Центральної і Східної Європи рівень безробіття сягнув одразу понад 10% робочої сили впродовж перших років економічних перетворень; проте в Україні він зростав спочатку повільно: починаючи з 1991-го до 1995 рр. він дістав відмітки 0,5%; продовжував збільшуватися з 2,3% у 1997р. до 4,5% у 1999р. [8]. Найбільший рівень безробіття зареєстровано в 2000р. (5,6%). З 2001р. спостерігається тенденція до зменшення безробіття. Динаміка чисельності безробітних та рівень зареєстрованого безробіття в Україні впродовж 2000-2009 рр. представлені у табл.1.

Таблиця 1. Динаміка чисельності безробітного населення в Україні впродовж 2000-2009 рр. [9]

	Безробітне населення працездатного віку зареєстроване у державній службі зайнятості		Безробітне населення (за методологією МОП)	
	в серед-	у % до	у віці 15-70 років	працездатного віку

	ньому, тис. осіб	економічно активного населення працездатного віку	населення працездатного віку	в серед- ньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи	в серед- ньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи
2000	1178,7	5,6	4,2	2 655,8	11,6	2 630,0	12,4
2001	1063,2	5,1	3,8	2 455,0	10,9	2 440,3	11,7
2002	1028,1	5,0	3,7	2 140,7	9,6	2 128,6	10,3
2003	1024,2	5,0	3,6	2 008,0	9,1	1 994,0	9,7
2004	975,5	4,7	3,5	1 906,7	8,6	1 888,2	9,2
2005	891,9	4,4	3,2	1 600,8	7,2	1 595,2	7,8
2006	784,5	3,8	2,8	1 515,0	6,8	1 513,7	7,4
2007	673,1	3,3	2,4	1 417,6	6,4	1 416,7	6,9
2008	596,0	2,9	2,1	1 425,1	6,4	1 424,0	6,9
2009	693,1	3,4	2,5	1 958,8	8,8	1 956,6	9,6

Рівень безробіття в середньому (за методологією МОП) стрімко збільшився до 9,9% у першому півріччі 2009 р. [8]. Кількість зареєстрованих безробітних у лютому 2010р. досягла 530,3 тис. осіб, а у серпні 2010р. – 396,4 тис. осіб, або 20% всіх безробітних працездатного віку, визначених за методологією МОП.

На допомогу по безробіттю із Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття в серпні 2010р. було витрачено 229,3 млн.грн. Середній розмір допомоги по безробіттю зріс із 652 грн. у жовтні 2009р. до 742,7 грн. у серпні 2010р. [8]. Допомогу по безробіттю отримували 71,6% осіб, які мали статус безробітного [8]. На ринку праці України існує значна міжрегіональна диференціація зареєстрованого безробіття. Так, найвищий рівень зареєстрованого безробіття спостерігався в Житомирській області, а найнижчий – у м.Києві. Крім того, негативною рисою ринку праці України є вимушена неповна зайнятість або приховане безробіття.

На ринку праці України також можна виділити такі актуальні проблеми як: проблема конкурентоспроможності національного ринку праці; відтворення людського потенціалу; проблема мобільності робочої сили, гендерної диференціації доходів населення та інші.

Розглянемо проблему конкурентоспроможності національного ринку праці. Сучасний стан розвитку економіки України характеризується трансформаційними процесами, позитивний результат таких перетворень не може бути досягнутий без виходу на якісно новий рівень кваліфікації робочої сили та її конкурентоспроможності. Система забезпеченості кадрами має гнучко реагувати на зміни потреб виробництва, що виявляються на ринку праці. Але відсутність комплексного системного підходу до потреб кадрового забезпечення виробничої сфери як на загальнодержавному, так і регіональному рівні призвели до зростання невідповідності між потребою у кваліфікованих кадрах і фактичною професійно-кваліфікаційною структурою пропозиції робочої сили. На сьогодні в Україні просліджується тенденція невідповідності кількості безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості, кількості найнятих робітників, які скористалися послугами служби зайнятості, та потреби у робочій силі (рис.1).

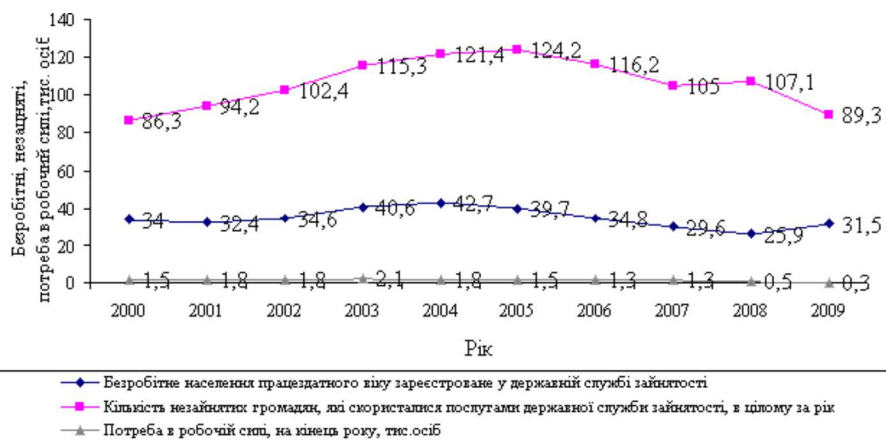

Рис. 1. Динаміка безробітного населення, зареєстрованого у державній службі зайнятості та потреба в робочій силі в Україні в 2000-2009рр. [8]

Слід зазначити, що ефективність праці залежить, у першу чергу, від рівня оплати праці, який повинен відповідати кваліфікації і творчому внеску працівника в роботу підприємства. Адекватність оплати праці є одним із найважливіших соціально-економічних показників культури виробництва та вирішальним фактором зростання продуктивності праці. Але, якщо у 1985 р. частка оплати праці в доходах становила 73%, то у 2004-2006рр. – 43%, а у другому кварталі 2009 року знизилася ще до 42,5%; різко знизилася і частка заробітної плати у витратах підприємства [6, с.13], [8]. Крім того, за період з 2000-2009 рр. простежується зменшення середньооблікової кількості штатних працівників (табл.2).

Таблиця 2. - Динаміка середньомісячної заробітної плати в Україні за 2000-2009 рр. [8]

Рік	Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	Середньомісячна заробітна плата		
		номінальна		реальна, у % до попереднього року
		гривень	у % до прожиткового мінімуму для працездатних осіб	
2000	424,0	175	60,8	...
2001	399,1	229	69,2	118,1

2002	362,9	276	75,6	116,9
2003	330,3	350	95,9	120,7
2004	311,1	465	120,2	126,7
2005	308,3	642	141,7	120,5
2006	310,2	846	167,5	121,3
2007	303,5	1085	191,0	111,3
2008	300,9	1459	218,1	107,1
2009	279,3	1532	205,9	90,1

Аналіз основних джерел доходів населення показує, що заробітна плата займає 44% в їхній структурі, соціальна допомога та інші одержані поточні трансферти – 37,5%; доходи від підприємницької діяльності і самозайнятості – 15,2%; доходи, одержані від власності – 3,3% [4, с.175]. Таким чином, вагомою складовою доходів населення України залишається заробітна плата.

Скорочення середньої заробітної плати та падіння реальних доходів населення України в цілому є факторами наростання напруженості в соціальній сфері. За 2 квартал 2009 р. реальна заробітна плата знизилася на 10,4% [8]. Частка соціальної допомоги та отриманих поточних трансфертів зросла за це ж час із 39,7% до 41,7% [8]. В мотивації праці важливу роль відіграє співвідношення у доходах між заробітною платою та соціальними виплатами. Якщо оплата праці переважає в загальній сумі доходів, то, зазвичай, розвивається трудова активність, заповзятливість, а при підвищенні частки соціальних виплат підсилюються настрої утриманства. Отже, важливим соціальним завданням державної політики на ринку праці України повинне бути підвищення реальної заробітної плати.

Для підвищення конкурентоспроможності національного ринку праці необхідно змінювати ставлення до людини, систему підготовки професіоналів. Покращення якості освіти – це комплекс заходів, що розвивається разом з динамічними змінами у світі. У Національній стратегії розвитку „Україна-2015” зазначено, що лідерами стають ті країни, якікладають найважливіші інвестиції – інвестиції у людський капітал. Забезпечення конкурентоспроможності освіти сьогодні потребує: перегляду кількості і структури закладів вищої освіти, а також навчальних напрямів і спеціальностей, приведення їх у відповідність до потреб економічного розвитку; створення умов для реалізації принципу автономності вищих навчальних закладів; введення моніторингу якості освіти; забезпечення прямого зв'язку між сферою освіти та ринком праці. Окрім удосконалення системи освіти, важливе значення має професійне навчання кадрів на виробництві. Таким чином, підвищення конкурентоспроможності національного ринку праці – це комплексна проблема, вирішення якої залежить від державного регулювання цих складних процесів.

Покращення державної політики щодо людського розвитку неможливе без розгляду проблеми відтворення людського потенціалу. Саме тому стратегія людського розвитку повинна базуватись на визначенні пріоритетів соціально-економічної політики, які забезпечать найбільш сприятливі умови для відтворення людського потенціалу.

Кінець XX ст. в Україні характеризувався звууженим відтворенням населення. В Україні й досі несформований механізм, який би сприяв відтворенню людського потенціалу, існують лише його окремі частини, які нездатні забезпечити необхідних результатів. Для того, щоб Україна досягнула сучасного рівня людського розвитку, необхідно розробити нові концепції відтворення якісного людського потенціалу як визначального чинника інноваційного розвитку. Потребують систематизації умови, які детермінують процеси відтворення людського потенціалу, що дасть змогу сформулювати відповідну стратегію управління людським потенціалом у певних сферах економіки, так і на рівні держави в цілому.

Процес відтворення людського потенціалу передбачає: генетичне відтворення людського потенціалу (яке відбувається природно та визначає індивідуальні фізичні, психофізіологічні та інші характеристики людини) та онтогенезне відтворення (набуття в ході життєдіяльності індивіда здібностей, які є наслідком власних свідомих зусиль). Виходячи з розуміння складових процесу відтворення людського потенціалу, необхідно звернути увагу на об'єктивні та суб'єктивні чинники, які впливають на його відтворення.

До об'єктивних чинників належить демографічна ситуація, яка визначає кількісні і якісні характеристики людського потенціалу, та природні умови, що визначають систему розселення і значною мірою впливають на відтворення населення. До суб'єктивних належить чинники, успадковані від адміністративно-командної системи, і ті, які з'явилися вже після проголошення незалежності України. До чинників, які стримували формування умов і розвиток відтворення людського потенціалу України, належить непродумана соціально-економічна політика 90-х рр. XX ст., яка породила непрофесійне управління людським потенціалом і підірвала матеріальну та духовно-моральну складові його відтворення.

Серед гострих проблем, які сьогодні перешкоджають природному формуванню та відтворенню людського потенціалу України, слід виділити наступні:

- демографічна криза. Україна, яка в минулому традиційно відзначалась високим рівнем природного відтворення населення, перетворилась у країну з найнижчим природним приростом і в 1993 р. ввійшла у стадію депопуляції населення;
- гальмування відтворювального процесу людського потенціалу та скорочення частки працездатного населення пов'язане також зі значними обсягами еміграції;
- складність ситуації посилюється ще й станом здоров'я нації, яке є важливим індикатором якості людського потенціалу та основною умовою його формування та відтворення;
- доволі хитке фінансове підґрунтя відтворення людського потенціалу. Вітчизняна економіка характеризується низьким рівнем оплати праці й інших грошових виплат. Більшість населення країни живе за межею бідності, а заробітна плата не забезпечує навіть простого відтворення робочої сили.

Виходячи з вищезазначеного, треба підкреслити, що відтворення людського потенціалу залежить не тільки від індивідуальних властивостей кожної людини, її потреб та інтересів, мотивації, особистих зусиль, праці, професійного потенціалу, а і від регулюючого впливу держави на розвиток ринку праці, від фінансування відтворювального процесу людського потенціалу. Враховуючи історичні, демографічні, соціальні, економічні та релігійні особливості України, сучасний стан відтворення людського потенціалу потребує: створення сприятливого клімату для забезпечення докризового рівня відтворення населення і виходу зі стану депопуляції; подолання негативних явищ у сфері працевлаштування з метою зупинення відпливу висококваліфікованих людських ресурсів, які є основою людського потенціалу України; покращення систем охорони здоров'я та освіти; підняття мінімальної заробітної платні на рівень, вищий за прожитковий мінімум.

Актуальною проблемою на ринку праці України є проблема мобільності робочої сили. Трансформаційні економічні перетворення в Україні створили можливості для появи нових умов та видів мобільності робочої сили. Безпосередньою причиною трудових переміщень у кожному окремому випадку є невідповідність інтересів і вимог працівника конкретному робочому місцю, а на макроекономічному рівні – невідповідність між існуючим розподілом робочих місць і потребами моделі соціально-економічного розвитку. Так, кількість незайнятих громадян, які перебували на обліку в державній службі зайнятості у січні 2010 р. складала 545,6 тис. осіб, а потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць та вакантних посад - 65,4 тис. осіб [8]. Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць (вакантних посад), заявлена до служби зайнятості, у серпні 2010 р. збільшилася до 87,4 тис. осіб., тобто на 22 тис. осіб порівняно із січнем 2010 р.

На сьогодні залишається актуальною проблема гендерної диференціації доходів населення України, що розглядається здебільшого через призму економічного спаду. Заробітна плата чоловіків залишається значно вищою, ніж у жінок (рис.2).

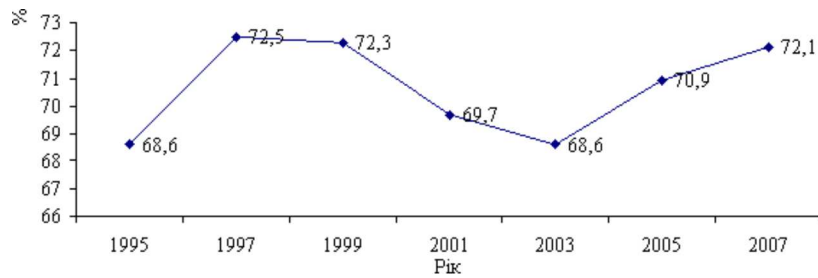

Рис. 2. Динаміка співвідношення зарплати жінок до зарплати чоловіків в Україні, % [4, с.176]

Треба відзначити, що гендерні відмінності в зарплатній платі спостерігаються у більшості країн світу, однак масштаби її розриву є значно меншими. Так, співвідношення зарплати жінок до зарплати чоловіків в деяких країнах за окремі роки становить: Польща – 79, 9% (1996р.), Австралія – 93,0% (1993р.), Сінгапур – 85,4% (1996р.). В Україні це співвідношення залишається значним протягом 1995-2007рр.

Практично в більшості країн світу, у тому числі і в Україні, чітко виявляється концентрація жінок в галузях і професіях із нижчим рівнем оплати праці. Тому є факт зниження рівня зарплати жінок при їх переході з галузей, в яких домінують чоловіки, в галузі, де більшість працюючих – жінки. Розмір середньої зарплати жінок є нижчим навіть там, де переважає жіноча праця. Крім того, кількість зареєстрованих безробітних серед жінок більша, ніж чоловіків, що теж впливає на розмір доходів (табл.3).

Таблиця 3. - Кількість зареєстрованих безробітних за статтю та місцем проживання у 2010 році, тис. осіб [8]

	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень
Всього	526,7	530,3	505,2	455,0	419,4	398,7	396,8	396,4
жінки	278,7	278,1	271,6	253,7	236,5	227,1	228,3	230,2
чоловіки	248,0	252,2	233,6	201,3	182,9	171,6	168,5	166,2
міське населення	310,8	310,9	300,9	281,6	262,8	252,6	252,9	252,7
сільське населення	215,9	219,4	204,3	173,4	156,6	146,1	143,9	143,7

Ще одним важливим чинником гендерної диференціації є умови праці. Законодавство про працю в Україні забороняє використання праці жінок на важких і шкідливих роботах. Але варто зазначити, що у поліграфічній, медичній, легкій промисловості близько 70% зайнятих на шкідливих виробництвах – жінки [4, с. 177].

Висновки. Становлення ринкових відносин в Україні супроводжувалося виникненням нових проблем, зокрема недостатньою зайнятістю населення, наявністю прихованого безробіття (до 10-15% зайнятих); дефіцитом робочої сили певних категорій, що пояснюється недоліками у підготовці кадрів; низькою трудовою мобільністю, яка необхідна для адаптації робочої сили до зміни виробничих умов; значними масштабами зайнятих некваліфікованою працею, а також в неформальному секторі зайнятості. В сучасній економіці України значно знизилася частка зарплати у доходах.

На ринку праці України в сучасних умовах залишається ряд проблем, які потребують вирішення та регулювання з боку держави. Вирішення актуальних проблем ринку праці України потребує прийняття рішень комплексного характеру, направлених на:

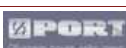
- підсилення контролю щодо дотримання норм трудового законодавства, яке захищає інтереси громади щодо гарантій зайнятості, умов праці, її оплати;
- підвищення рівня конкурентоспроможності українських робітників, через покращення якості освіти, підготовки та перепідготовки фахівців;
- приділення більшої уваги оплати праці жінок та шкідливим умовам її здійснення;
- зменшення гендерної диференціації доходів населення України, можливість зменшення розриву у зарплатній праці жінок та чоловіків;
- удосконалення спектру послуг державної служби зайнятості та інші.

Сучасний механізм функціонування ринку праці повинен забезпечувати реалізацію можливостей вільного вибору професії, галузі та місця діяльності; вільного руху трудового потенціалу між регіонами, галузями, що зазвичай заохочується поліпшенням умов життя і трудової діяльності; збереження пріоритету кваліфікації та освіти за дотримання гарантованого законом мінімуму зарплати, що забезпечує прожитковий мінімум, і регулювання доходів через податкову систему.

Література

1. Черниш Т., Власенко О. Сутність та особливості довготривалого безробіття в Україні // Економіст. – 2005.- №11.- С. 8-12.
2. Нікіфоров П.О., Вольська А.О. Фінансово-економічні аспекти розвитку ринку праці та боротьби з безробіттям // Фінанси України. – 2008. - №10. – с. 22-30.
3. Пиц В.І. Відтворення людського потенціалу: теоретична концептуалізація та сучасний прагматизм // Актуальні проблеми економіки. – 2008. - №6. – с. 187-193.
4. Мамонова Г.В., Піжук О.І. Гендерні особливості диференціації доходів населення та перспективи забезпечення їх рівності в Україні // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - №9. – с. 174-179.
5. Тілікіна Н.В. Концептуальні підходи до дослідження мобільності робочої сили // Актуальні проблеми економіки. – 2008. - №11. – с. 185-193.
6. Ярошенко В. Проблема конкурентоспроможності національного ринку праці України // Україна: аспекти праці. – 2008. -№1- с. 10-17.
7. Панюк Т.П. Характеристика ринку праці в сучасних умовах // Актуальні проблеми економіки. – 2010.- №6(108). – С. 204-208.
8. Статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).
9. Закон України „Про зайнятість населення” // Закони України / Верховна Рада України, Ін-т законодавства. – Т.1. – К., 1996. – с. 252-268.

Стаття надійшла до редакції 6 квітня 2011 року.

ТОВ "ДКС Центр"